

Pojmovni fantomi IV

REFLEKSIJA

Refleksija je termin z bogato in razvejeno zgodovino, zato se ne spodobi, da bi jo uporabljali nereflektirano. Nasploh – zunaj teorije, v laičnem razpravljanju – nam beseda “nereflektiran” lahko pomeni isto kakor “nepremišljen”. Sled filozofske kategorije v splošnem terminu je sprememba v poudarku: ne gre toliko za tisto nepremišljenost, ko prehitro izustimo, kar nam je hipoma prišlo na misel (o čemer smo torej mislili kratko malo premalo), ampak smo morebiti o tem tuhtali kar veliko, *nismo pa premislili svojega premišljanja samega* – kakšne so njegove podmene ali posledice.

Nereflektirana uporaba besed bralce in bralke zavaja, ker z njimi dobijo podmene in posledice, ki jih pisec ali piska nikakor nista imela v mislih, ali pa jim je s tem preprečeno, da bi upoštevali tiste razsežnosti mišljenega, ki bi jih bila uporaba druge besede prinesla s seboj, nereflektirana raba pa jih zakrije.

To se zgodi, če nekdo zapiše: “Gesla francoske revolucije 1789, svoboda, enakost in bratstvo, so *refleksija* interesov francoskega meščanstva.” Zakaj se je refleksija znašla v taki povedi? Najprej zato, ker študentje in študentke humanistike danes pretežno berejo teorijo in znanost v angleščini in pogosto “prevedejo” angleško besedo s tujko v slovenščini, ki zveni kot podomačena angleška beseda, v resnici pa so jo vpeljali sami in je *kalk* (slepa, dobesedna prevedenka, po Verbincu).

Tako dobite iz angleške besede *sophisticated* v slovenščini *sofisticiran*: na osnovno, ki izvira iz latinščine, ste po občutku pritaknili pripono, običajno za tvorbo pridevnikov iz samostalniških tujk (občutek vara: pripona je narejena po nemškem zgledu; *kompliciran* pač ni narejeno po angleškem *complicated*, ampak po nemškem *kompliziert*). Čeprav bi lahko poiskali za *sophisticated* etimološko nesorodno slovensko besedo, *sofisticiran* vsaj ne povzroča nesporazumov – preprosto zato, ker prej te besede v slovenščini ni bilo in ker jo itak uporabljajo pretežno taki, ki poznajo njen angleški izvirnik. Pri refleksiji pa je drugače: za tisto, kar je pisec zapisal, v slovenščini že desetletja obstaja ustrezen slovenski prevod, **odsev**, in manj ustrezen, iz ruščine pobrani *odraz*, medtem ko je tujka *refleksija* v slovenščini vsaj doslej pomenila nekaj močno različnega kakor v zgledu, ki smo ga navedli.

Pod socializmom se komu, ki je imel v gimnaziji filozofijo, pač ne bi moglo zgoditi, da ne bi poznal *teorije odseva*, vulgarne različice marksizma, po kateri dogajanja v družbeni vrhnji stavbi, zlasti misli vladajočih, *odsevajo* dogajanje v družbeni bazi; verovanje v svobodo, enakost in bratstvo bi torej lahko razumeli kot ideološki odsev razrednega položaja meščanstva. Marx sam je metaforo zrcaljenja uporabil z epistemološko jasnim namenom: ne zato, da bi razrednotil neko miselno tvorbo, marveč zato, da bi pokazal na njeno povezanost s pogoji njenega obstoja, torej z njenimi produkcijskimi pogoji. Zrcaljenje je torej proces, ki naj bi ga mislili kot v grobem homologen s samodejnimi naravnimi procesi.

Fizikalni proces, na katerem temeljijo te metafore in homologije, pa je optični proces odsevanja, torej odboj svetlobnega (ali drugega) žarka. Novolatinski termin za odboj, *reflexio* (iz glagola *reflectere*, upogniti), je bil izhodišče za tvorbo konceptov v različnih intelektualnih disciplinah in tradicijah. Najpomembnejša med njimi je filozofija, saj je z refleksijo označila mišljenje, ki se vrača nase in samo sebe, svoje postopke in rezultate, naredi za predmet premisleka. Preko nemške klasične filozofije, ki je zlasti s Heglom refleksijo postavila za *sine qua non* filozofskega mišljenja, je ta kategorija postala v taki ali drugačni obliki ena izmed najpomembnejših v sodobni filozofiji.

Marx kot nekdanji heglovec je refleksijo kot neizogibno sestavino dialektičnega mišljenja kajpak ostro ločil od zrcaljenja in odseva kot imen za realne procese in pojave v družbi. V drugih intelektualnih tradicijah so poudarki refleksije in refleksivnosti kot konceptov ali preprosto kot terminov, s pomočjo katerih nastajajo novi koncepti, seveda drugačni, a vendar pretežno ohranjajo zavest o potrebi znanstvenega mišljenja, da ne verjame slepo empiricistično v danost fenomenov, ki jih opazuje, marveč pozorno motri tudi lastne spoznavne postopke, podmene, motive. Skratka, **refleksivnost** je zahtevana lastnost spoznavnih postopkov v sodobni humanistiki, o kateri je veliko govor tako v socialni in kulturni antropologiji kakor tudi v sociologiji in kulturnih študijih. Verjetno najvplivnejša smer razmišljanja v zadnjem času glede refleksivnosti v teh disciplinah je spoznavna praksa sociologa in antropologa Pierra Bourdieuja.

Kleč, ob katero se spotakne sodobni slovenski študent humanistike, ki črpa vednost pretežno iz zdajšnje anglofone akademske produkcije, je zlasti, da z isto besedo, ki v vseh primerih izvira iz novolatinske *reflexio*, imenuje filozofsko refleksijo in fizikalni odboj oz. odsev valov oz. žarkov v vseh glavnih evropskih jezi-

kih, francoščini (*réflexion*), angleščini (*reflection*), nemščini (*die Reflexion*), italijanščini (*riflessione*), španščini (*reflexión*).

Njegovo (ali njeno) preimenovanje odseva v refleksijo daje slednjemu lažno sofisticiranost. Lahko bi rekli, da odseva hegemonijo angleščine in besedil v angleščini v akademski produkciji. Ostati nereflektirano pri tem se pravi sprijazniti se s perifernim položajem v kolonialnih intelektualnih razmerah.

BUSH

Ne, ni beseda o Georgeu; ne o st., ne o ml. Sploh ne gre za predsednika ZDA in za geopolitiko.

Beseda je o nečem, na kar praktično naletimo zunaj sodobne urbanizirane krajine, ko smo prisiljeni stopiti s poti in se znajdemo v goščavju, ki nam ne pusti skoz in se nas nepovabljenost oprijemlje.

Resnici na ljubo: prevodi iz angleščine v slovenščino ali v katero drugo jezikovno ali geopolitično sorodno govorico, kjer naletimo na samostalniki *bush* kot na neprevedeni vrvež ali na kalk, največkrat ne sodijo v humanistično teorijo. Pogosteje gre za besedila pragmatične narave in turistične ali popotniške vsebine: reportaže, prospekte, potopisne ali dokumentarne oddaje o živalih in rastlinah na TV. Kdor je pešahal po notranjosti Avstralije ali Južne Afrike, vam bo, recimo, zaupal, da je bil v *bushu*. Zdi se, da gre za nekaj tako eksotičnega, da se je celo prevajalcu klasika sodobne ekonomske zgodovine Karla Polanyija v hrvaščino zdelo potrebno, da pusti termin nepreveden: ko govori v kontekstu socialne antropologije o začetkih trgovanja, prevaja: "*Drugi je smjer razvitka onaj 'tihog trgovanja', kao u afričkom bushu, gdje se rizik borbe izbjegava organiziranim primirjem.*"¹ Potlej se ne gre čuditi, če prevajalec dokumentarne TV-oddaje zadevo še pisno posloveni in jo naslovi *Življenje v bušu*.

Kje je ta *bush*? Na katero neprevedljivo biogeografsko danost naj bi se nanašal?

Vsakdo ve, da je *bush* slovensko največkrat "grm". Dovolj razširjeno spoznanje je celo, da je včasih to "grmovje". Mistično razsežnost pa zadeva zadobi, ko se v domišljiji ali v boeingu 747 peljemo naproti eksotičnim pokrajinam Afrike ali

¹ Karl Polanyi, *Velika preobrazba. Politički i ekonomski izvori našeg vremena*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 1999, str. 82. Beseda je ležeča že v prevodu. Definitivna (druga) izdaja knjige *The Great Transformation: The Political and Economic Origins of Our Time* je sicer izšla pri Beacon Press v Bostonu 1957, v pripravi pa je slovenski prevod.

Avstralije. Zdi se, da je to kar dovolj, da nekateri omagajo pred sanjano povsem drugostjo.

Kot dobri Evropejci s trdnimi koreninami na kmetih so britanski kolonisti na južni polobli (plus jezikovno in kulturno sorodni Buri s predniki na Nizozemskem, ki so prodrli v notranjost Južne Afrike) povsod, kjer so naleteli na zemljo, ki so jo znali preorati in posejati, najprej z nje poruvali grmovje in pregnali domorodce. Kar je ostalo onkraj dosega teh postopkov civiliziranja, so šteli in imenovali za *the bush*, za **divjino**. Tam je ostala pokrajina neobdelana in težko prehodna, po njej so se v predstavi Evropejcev klatili lovski in nabiralski **divjaki**. Tako v Južni Afriki kakor v Avstraliji so jim največkrat rekli **bushmen**. V Južni Afriki so iz te besede naredili lastno ime, **Bušmani**, za ljudstva, ki jim danes rečemo **San**, saj je izraz "Bushmen" zaničevalen. Avstralske domorodce je zato doletel kot lastno ime drug splošen termin, ki v novolatinskem izvirniku pomeni le domorodce nasploh, **Aborigines**, Aborigini. V sodobni avstralski angleščini tako *bushman* ne pomeni več domorodca, ampak zahodnjaka, ki živi v avstralski divjini in se klati po njej ali pa jo raziskuje.

V pohodniški domišljiji turističnih prospektov in dokumentarne TV je iz tega nastala vrsta prismuknjenih nesporazumov. Tipično je npr., da boste za oddajo o bosonogem herpetologu, ki zalezuje strupene kače po avstralski notranjosti (*Outback*), v TV-sporedu prebrali, da je "Bosonogi Bušman". Pa to ni še nič! Lahko sicer realistično predlagamo slovenskim leksikologom, da **buš** pač uvrstijo v domači besednjak in ga pojasnijo kot "avstralska ali južnoafriška divjina". Žal pa je to lahko le začasen ukrep. Eksotizacija nepozidane in nezorane "narave" nezadržno napreduje. Ljubitelj narave, perfekten individualist, najde vsak sam svoj buš, kamor ga žene srce. Lahko le stavimo, čez koliko mesecev ali tednov vam bosta znanec in znanka na kolesu ali peš v nedeljo zaupala: "Greva malo v polhograjski buš!"

JOŽE VOGRINC²

² Dr. Jože Vogrinc je docent in koordinator programa medijski študiji na *Institutum Studiorum Humanitatis*, Fakulteti za podiplomski humanistični študij v Ljubljani. Zaposlen je na Oddelku za sociologijo na ljubljanski Filozofski fakulteti. E-naslov: joze.vogrinc@guest.arnes.si.